Ştefan Ciobanu şi cultul izvoarelor istorice

La fel ca Nicolae Cartojan, Ştefan Ciobanu (1883–1950) ilustrează elocvent condiţia istoricului literar polarizat aproape în exclusivitate pe investigarea epocii vechi, asupra căreia se apleacă de fiecare dată cu erudiţie şi spirit critic. Formaţia de slavist, cristalizată în ambianţa de studiu a Universităţii „Sfântul Volodimir" din Kiev, va fi decisivă pentru evoluţia sa ştiinţifică. Cercetarea arhivelor ţariste şi a bibliotecilor din Kiev, Moscova şi Sankt Petersburg, sub îndrumarea mentorului său, Vladimir Peretz, îi deschid noi perspective în studierea scrisului vechi românesc, prin prisma descrierii raporturilor culturale româno-ruse şi româno-ucrainene din epoca medievală. Una dintre primele contribuţii ale lui Ciobanu îi apare în revista moscovită „Etnografičeskoe obozrenie", din 1911, nr. 3–4, un studiu în limba rusă despre *Legende româneşti despre Maica Domnului*, pentru ca în anul următor să publice în „Zapiski neofilologičeskogo obščestva" din Sankt Petersburg, tot în ruseşte, studiul *Mitul lui Arachne în Legenda Maicii Domnului*. Un alt studiu aprofundat despre *Dicţionarul slavo-român* (nr. 240) din Biblioteca Societăţii de Istorie şi Antichităţi Ruseşti din Moscova, publicat în „Russkij filologičeskij vestnik" din Varşovia, în 1914, nr. 1, îi conferă deja istoricului literar o anumită recunoaştere în breasla filologică[262]. Adevărata sa consacrare survine în urma publicării monografiei *Dosoftei, mitropolitul Sucevei, şi activitatea sa*

[262] Pentru profilul istoricului şi al militantului politic, a se vedea şi I.C. Chiţimia, *Remember: Ştefan Ciobanu*, în „Jurnalul literar", s.n., IV, nr. 45–48, decembrie 1993, p. 3, 8; Vasile Grosu, *Ştefan Ciobanu – profesor şi om politic*, în STD, s.n., XII, 2001, nr. 1–2, p. 207–220; idem, *Academicianul Ştefan Ciobanu*, Chişinău, Editura Elan Poligraf, 2010.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)

literară, apărută la Kiev, în 1915, sub egida Academiei Imperiale de Ştiinţe a Rusiei, tradusă în 1918 şi în română[263].

Sub raportul metodei, Şt. Ciobanu se revendică de la sistemul lansonian, invocând, mai întâi, celebrul eseu al istoricului literar francez, *La méthode de histoire littéraire*, apărut în 1910 în „Revue du mois", în sensul definirii unei viziuni istorice asupra literaturii. Istoricul basarabean admite prioritatea aplicării unor criterii riguroase în cercetările istorico-literare, prin care să se stabilească anumite „legi în naşterea şi dezvoltarea operelor îmbrăcate în forma cuvântului şi care ar pune istoria literaturii în rândul ştiinţelor"[264]. Orientările de natură metodologică pe care le schiţează în introducerea la cursul său de istorie a literaturii române vechi, ţinut la Facultatea Litere şi Filosofie din Bucureşti între anii 1938–1943, pornesc de la ideea că literatura este asemenea unui organism viu, cu propriile sale legi de dezvoltare. Menirea istoricului literar ar fi aceea de a descoperi „cauzele fenomenelor literare şi de a face legătura evolutivă între aceste fenomene", de a intui „legile de cauzalitate cărora se supun faptele literare"[265]. Pentru aceasta, el are la îndemână două categorii de metode ce pot fi utilizate în cercetarea istoriei literaturii: metodele subiective, care implică un anumit relativism şi chiar dogmatism, şi cele obiective, numite şi metode critice. Din prima categorie sunt analizate metoda estetică, etică şi cea sociologică, iar din cea de-a doua, metoda istorică, cea istorico-psihologică (biografică), cea istorico-culturală, promovată de H. Taine, cea istorico-comparativă, practicată la noi de D. Caracostea, apoi metoda evoluţionistă, cu accentul pus de F. Brunetière pe dinamica genurilor literare, şi metoda filologică (exegetică).

---

[263] *Dosoftei, mitropolitul Moldovei, şi activitatea lui literară. Contribuţii la istoria literaturei româneşti şi a legăturilor româno-ruse literare din secolul al XVII-lea*, traducere din ruseşte de Ştefan Berechet, Chişinău, 1918.

[264] *Introducere în istoria literaturii române. Orientări metodologice*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944, p. 47.

[265] *Ibidem*, p. 17–18.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)

Ciobanu înclină fără ezitare în favoarea celei din urmă metode de cercetare, pe care o consideră cea mai adecvată, deoarece permite o cercetare complexă pentru „a stabili şi verifica textul, a supune opera unui examen genetic, a determina influenţele”[266]. Prin metoda filologică se recurge, totodată, la o serie de discipline auxiliare de investigaţie deosebit de utile: bibliografia, paleografia, cronologia, istoria limbii, istoria, istoria artei (miniatură, ornamentică, iconografie). De asemenea, critica textelor, pe linia contribuţiilor lui D. Russo, i se pare o modalitate indispensabilă pentru studierea vechilor monumente literare. În final, el realizează o schiţă istoriografică cvasicompletă, într-un excurs de la M. Kogălniceanu la G. Călinescu, sub titlul *Cunoştinţele istorico-literare la români*, urmărind modul în care disciplina îşi conturează obiectul şi îşi delimitează criteriile. Referindu-se doar la sfera preocupărilor sale constante, concluzia exegezei metodologice din 1944 este exprimată lapidar de către Şt. Ciobanu: „Iată de ce un cercetător al literaturii noastre vechi are nevoie să se adreseze direct izvoarelor”[267]. Această raportare nemijlocită la text, la document a devenit un principiu de lucru vital, urmat în mod consecvent de istoricul literar în toate cercetările publicate.

Unele elemente ale concepţiei sale istoriografice sunt reluate succint şi în paragrafele introductive ale *Istoriei literaturii române vechi*, apărută într-un prim volum în 1947. El afirmă de la început că este dificil să realizezi o periodizare a istoriei noastre literare, întrucât există anumite „legături de continuitate” prin care disocierile nu sunt întotdeauna posibile. Istoricul nu împărtăşeşte încercările de împărţire a literaturii după genuri (A. Densuşianu) sau cronologic, pe secole (G. Pascu), arătându-se mai receptiv faţă de criteriul de periodizare potrivit curentelor care se manifestă într-o anumită epocă, adoptat de N. Iorga. El se referă, totodată, la demarcaţia curentă între literatura veche şi cea

[266] *Ibidem*, p. 64.
[267] *Ibidem*, p. 69.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)

nouă, cea dintâi distingându-se „nu numai ca formă şi stil, ci şi ca spirit”[268], fiind „pătrunsă de idealuri religioase” şi influenţată puternic de cultura Orientului, de sorginte bizantină. Preluând aici o butadă a lui D. Russo („Cine zice slavism zice bizantinism”), autorul conchide că literatura slavonă care s-a răspândit la noi între secolele al XIII-lea şi al XVII-lea a fost, în fond, o literatură bizantină, iar exemplele pe care le selectează din diferite scrieri hagiografice, dogmatice sau morale, din imnografie, apocrife sau istoriografie oferă argumente în sprijinul acestei aserţiuni. El devine însă subiectiv atunci când minimalizează circulaţia textelor slavo-române de redacţie mediobulgară la noi.

Începuturile scrisului în limba română sunt studiate îndeaproape de Ştefan Ciobanu, el fiind convins că germenii literaturii naţionale se regăsesc în cele două veacuri de cultură slavă pe care le-am traversat. Istoricul literar sesizează faptul că actele cu caracter privat, textele propriu-zis neliterare, scrise în română, le precedă pe cele literare. În privinţa curentului cultural-religios care a generat primele traduceri, sunt trecute în revistă, pe rând, teoriile care susţin influenţa bogomilismului, a catolicismului, a luteranismului şi a husitismului. Toate opiniile formulate sunt supuse unor critici amănunţite, socotindu-se ca nefondată motivarea traducerilor fie printr-un „act complicat” care a rezultat dintr-o propagandă concertată din exterior, fie dintr-o „izbucnire neaşteptată a unei conştiinţe naţionale”[269]. El acceptă, în principiu, explicarea traducerilor printr-o „necesitate a vieţii interne”, dar le pune pe seama unor cerinţe de ordin didactic şi religios, scopul lor fiind „de a înlesni învăţarea limbii slave bisericeşti pentru clerul român”[270].

Destinaţia didactică a scrierilor slavone cu traducere românească intercalată va fi repusă în discuţie de Ştefan

[268] *Istoria literaturii române vechi*, ediţie îngrijită, note şi prefaţă de Dan Horia Mazilu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1989, p. 8.
[269] *Începuturile scrisului în limba românească*, în AAR, seria III, Mem. secţ. lit., tom. X, mem. 3, 1940–1941, p. 57.
[270] *Ibidem*, p. 77.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)

Paşca[271] şi Ion Gheţie, cu amendamentul adus de acesta din urmă că primele texte nu au fost neapărat în întregime bilingve, din care să se fi desprins ulterior traducerile româneşti ale cărţilor religioase din secolul al XVI-lea[272], cum credea Ciobanu. De asemenea, nici teza de inspiraţie iorghistă privind localizarea traducerilor în Maramureş nu s-a dovedit viabilă. În schimb, el îşi va nuanţa opinia despre rolul jucat de Reformă în spaţiul cultural autohton, susţinând că acesta s-a manifestat totuşi în direcţia răspândirii scrierilor în limba română prin intermediul tiparului[273].

Cheia de boltă a expozeului său istorico-literar are în vedere, după propria mărturisire, situarea literaturii noastre vechi într-un cadru mai apropiat de literaturile popoarelor din jur, autorul urmărind cu precădere relaţiile culturale româno-est-slave, conexiunile şi interferenţele între aceste literaturi, cu relevarea filonului original al scrisului românesc. Un exemplu îl constituie comentariul asupra *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, în care se pronunţă categoric în favoarea autenticităţii şi a paternităţii domnitorului muntean privitor la această operă excepţională, o adevărată „enciclopedie moral-religioasă şi filozofică a trecutului", în care este concentrată întreaga înţelepciune din bătrâni, „toată erudiţia religioasă şi politică a vremurilor vechi"[274]. Asemănările pe care le găseşte între această scriere şi *Învăţăturile lui Vladimir Monomah către copiii săi*, o operă rusească scrisă la începutul secolului al XI-lea, presupun, după Ştefan Ciobanu, existenţa unui izvor comun.

Aceeaşi perspectivă comparatistă, bazată pe un documentarism intensiv, de o mare profunzime, este prezentă şi în alte lucrări ale Ciobanu, între care *Dimitrie Cantemir în*

[271] Şt. Paşca, *Contribuţii la istoria începutului scrisului românesc*, în CL, I, 1956, nr. 1–4, p. 82–85.
[272] Vezi Gheţie, *Începuturile*, p. 196–201.
[273] Vezi *Istoria literaturii române vechi*, ed. cit., p. 110.
[274] *Ibidem*, p. 47.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)

Rusia (1925)[275], o evocare doctă, ramificată, cu alura unui adevărat roman istoric, în acelaşi timp, precum şi *Din legăturile culturale româno-ucrainiene. Ioanichie Galeatovschi şi literatura românească veche* (1938)[276], o reconstituire a unui destin cărturăresc bine conturat, cu răsfrângeri asupra unor scrieri de la noi din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi din secolul următor. Istoricul literar pare aproape copleşit de informaţia pe care o deţine, fără a deveni arid. El interpretează datele cu suplețe şi simţ plastic, împrumutând o parte din elocinţa lui Iorga. Nu rămâne închistat într-o anumită teorie, fiind dispus să-şi revizuiască punctele de vedere, aşa cum a procedat, de pildă, în legătură cu originea lui Dosoftei. Dacă în micromonografia din 1918 înclina pentru originea „malorusă" a mitropolitului, în discursul său de recepţie în Academia Română, din 1920, i se alătură lui N. Iorga în susţinerea descendenţei greceşti, deşi sugerează şi o posibilă filiaţie aromână, pentru ca în primul volum al cursului său de istoria literaturii să opteze definitiv pentru ultima variantă.

Acest schiţă de portret al istoricului literar ar fi incompletă dacă am ignora edificiul construit şi dedicat de el spaţiului său de origine, culturii basarabene care a rezistat şi a renăscut peste timp asemenea păsării mitologice. Piesele de rezistenţă ale acestei panorame istorico-culturale şi social-politice cuprind scrieri precum *La continuité roumaine dans la Bessarabie, anexée en 1812 par la Russie* (1920), *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă* (1923), *Chişinăul* (1925), *Basarabia*, monografie (1926), *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917–1918* (1929), *Contribuţia Basarabiei la dezvoltarea literaturii naţionale* (1941), *La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture* (1941), unele fiind reeditate în anii din urmă. Cultul izvoarelor, profesat cu dăruire de către Ştefan Ciobanu, i-au conferit amplitudinea demersului său istoriografic, care îşi păstrează actualitatea.

[275] Publicată în extras din AAR, seria III, Mem. secţ. lit., tom. II; reeditată în 2000 de Dan Horia Mazilu la Editura Elion.
[276] Extras din AAR, seria III, Mem. secţ. lit., tom. VIII.

BDD-B12-17 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:18 UTC)